

TIL VA MADANIYAT

ISSN 2181-922X

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2023 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2023 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosari: Nodir Jo'raqo'ziyev

Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ulvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinaxon Jamoldinova, Ziyoda Teshaboyeva.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Uşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali - lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi - ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nodir Jurakuziev

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinakhan Jamoldinova, Ziyoda Teshabaeva

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Üşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

"Uzbekistan: Language and Culture" is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature,

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Muhittin Gümüş

Türkiye Türkçesi ve Özbekçe söz Varlığında Göz Kelimesiyle
Oluşan Deyimler ve Birleşik Kelimeler.....6

Jo'ra Xudoyberdiyev

Birinchi turkologiya qurultoyi va plenumida turkiy tillardagi
singarmonizm muhokamasi.....26

Dilafruz Xudoyqulova

Ingliz va o'zbek tillaridagi farmatsevtika terminlarini kognitiv-
semantik aspektda tadqiq etish.....70

Sanjar Mavlyanov

O'zbek tili diplomatik terminlarining semantik tasnifi.....83

Adabiyotshunoslik

Узоқ Жўрақулов, Мақпал Оразбек

Әдебиеттегі «көлеңке» архетипі (Абай мен Оскар Уайльд
шығармаларындағы «жан» мен «көлеңке» табиғаты).....102

Hasan Bekiroğlu

Nazar Eşankul'un "İstila" Hikâyesi'ndeki Halk Kültürü
Unsurları İncelenmesi.....113

Orzigul Hamroyeva

Fitratning aruz va milliy she'r tizimi xususidagi mulohazalari.....130

Fan. Ta'lim. Metodika

Gulnara Iskandarova

Oliy ta'limda sifat va malakaga asoslangan baholash.....142

CONTENT

Linguistics

Muhittin Gumush

Idioms and Compound Words Formed with the Word Eye in
Turkey Turkish and Uzbek Vocabulary.....6

Jura Khudoyberdiev

Discussion of Synharmonism in Turkic Languages at the First
Turkology Congress.....25

Dilafruz Khudoykulova

The topicality of the research of pharmaceutical terms in English
and Uzbek in cognitive-semantic aspects.....70

Sanjar Mavlyanov

Semantic Classification of Uzbek Diplomatic Terms.....83

Literature

Uzok Jorakulov, Makpal Orazbek

Archetype of "shadow" in literature (The nature of "soul" and
"shadow" in the works of Abai and Oscar Wilde).....102

Hasan Bekiroglu

Investigation Of Folk Culture Features In Nazar Eşankul's
"Investment" Story.....113

Orzigul Hamroeva

Fitrat's comments on Aruz and national poetry system.....130

Science. Education. Methodology

Gulnara Iskandarova

Quality and Skill-based Assessment in Higher Education142

Fitratning aruz va milliy she'r tizimi xususidagi mulohazalari

Orzigul Hamroyeva¹

Abstrakt

Abdurauf Fitrat she'r ilmining yetuk bilimdoni sifatida bir qancha tadqiqot va risolalarda poetika, vazn, badiiyat masalalarida jiddiy e'tibor qaratgan. She'r va shoirlik masalasi, mumtoz va milliy she'r tizimi, uning badiiy adabiyotdagi o'rni kabi ilmiy-tahliliy tadqiqotlar Fitrat ilmiy faoliyatining asosini tashkil etadi. Fitrat o'z davrining qomusiy olimi sifatida mumtoz she'r nazariyasi borasida yirik tadqiqotni amalga oshirgan, tadqiqot asosida taqdim qilingan ilmiy xulosalar nafaqat o'z davri, balki bugungi kun adabiyotshunosligi uchun o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Olimning aruz va XX asr boshlarida kirib kelgan milliy she'r tizimi borasida ilmiy-nazariy qarashlari bir qancha ilmiy risola va maqolalarining asosiy obyekti vazifasini bajargan. Maqolada Fitrat she'r tizimi xususidagi tadqiqotlari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: *she'r tizimi, aruz, barmoq, usul, hiyo, rukn, turoq, ohang, bo'g'in.*

Kirish

XX asr tadqiqotlari orasida turkiy she'r nazariyasiga bag'ishlangan ilmiy risolalar u qadar ko'p emas. Davr adabiy muhiti, adabiy ta'sir masalalari asosiy sabablardan biridir. Fitrat yashagan davr barmoq vaznining milliy she'r tizimiga aylanayotgan davr sifatida ko'zga tashlanadi. Fitratning dastlabki maqola va ilmiy risolalarida ham barmoq vazni imkoniyatlarini ochishga qaratilgan ilmiy tahlillar va xulosalar asosiy o'rinni egallaydi.

Aruz tizimi

Garchi aruz she'r tizimi XX asrdan keyingi davrlarda eskirgan vazn sifatida qaralgan bo'lsa-da, adabiyot tarixini o'rganish, mumtoz asarlar tahlilini amalga oshirishda bu ilmning nazariy asoslarini bilish muhim ekanligini olimlarimiz juda yaxshi anglashgan.

¹ Hamroyeva Orzigul Jalolovna – filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-mail: arguvon87@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3904-9712

Iqtibos uchun: Hamroyeva, O. J. 2023. "Fitratning aruz va milliy she'r tizimi xususidagi mulohazalari". *O'zbekiston: til va madaniyat* 4: 130 – 141.

Xususan, Abdurauf Fitrat ham dastlab "aruzning bizning tilga yaramag'anlig'i" borasida aruz she'r tizimi va uning sun'iy sxolastik qoidalari, "faulunchilik", "zihofot"chilik masalasida fikrlari ijobiy bo'lmagan [Fitrat 2006, 35]. Olim bu boradagi qarashlarini "She'r va shoirliq" maqolasi va "Adabiyot qoidalari" asarida keltirgan. Bu boradagi fikrlarini dastlab "She'r va shoirliq" maqolasida taqdim qilgan olim keyinchalik "Adabiyot qoidalari" darsligida daliliy baytlar asosida fikrini isbotlagan. Fitrat "She'r va shoirliq" maqolasida aruz vazni o'ynoqi tillar uchun mos kelishini, turkiy til esa og'ir, viqorli, gavgdali ekanligini, bu vazn turkiy til uchun mos emasligini ta'kidlaydi. Vaznni turkiy tilga moslashtirish uchun ikki usul: arabiy, forsiy so'zlarni qo'shish, turkiy tildagi so'zlarning "gavgdasini buzish"ga majbur bo'lish kerakligini aytadi. Olim Navoiyga murojaat qilib, turkiy so'zlar "gavgdalarini buzmay" she'r aytishga majbur bo'lgani, bundan o'zini qutqara olmaganini

Yuzingni ko'rib, meni ramida

Ishq o'tig'a bo'lg'ali giriftor,

baytidagi "yuz" so'zini "yuzz" tarzida buzib aytmaguncha, vaznga to'g'ri kelmasligini isbot tarzida keltiradi [Fitrat 2006, 35]. Olim bu qarashlari "Adabiyot qoidalari" asarida ham o'z aksini topgan. Nima sababdan Fitrat dastlab aruz she'r tizimi borasida ijobiy fikrda bo'lmagan? Tabiiyki, til imkoniyatlari she'r tizimining tanlanishiga zamin yaratadi. Olim aruz arab adabiyotida paydo bo'lgani, keyinchalik kamchiliklari tuzatilib, fors adabiyotiga kirib kelgani borasida fikr bildiradi. Turkiy adabiyotga kirib kelgan aruz tizimi ham turkiy aruz emas, balki o'sha arab-fors aruzidir.

Fitratning fikriga ko'ra turkiy aruz davom etadi, aruz turkiy adabiyotda yashab qolishi mumkin, biroq bu ham bo'lsa, arabiy, forsiy so'zlarning ishtiroki hisobiga ro'y beradi. Olim arab-fors tillardagi "madd"(cho'ziqlik) turkiy til imkoniyatlariga to'g'ri kelmasligi, turkiy tilda uning maxsus o'lchovi yo'qligi, shuning uchun ham turkiy tilda aruz vaznida yozilgan baytlarda keraksiz o'rinlarda cho'ziqlarning keltirilishi "bemaza aytilgan" va "she'rning turk og'zidan chiqmag'aniga hukm qiladir" degan fikrni bildiradi. Fitrat fikrining isboti sifatida Durbek, Zahiriddin Muhammad Bobur, Alisher Navoiy, Komil Xorazmiy va Amir Umarxon ijodidan baytlar keltirib, afoyillarga mos tushmagani va vazn talabi bilan sun'iy cho'zish holatlari borligini isbotlashga harakat qiladi. Risolada Boburning mashhur:

O'zni ko'ngul aysh ila tutmoq kerak,

Bizni u...nutqonni u...nutmoq kerak,

bayti *foilotun, foilotun, foilotun* tarzida keltiriladi. Vaholangki, bu bayt Boburning o'zi tomonidan sari' bahrida yozilgani ilmiy risolada qayd qilingan [Yusupova 2019, 28]. Fitrat "Adabiyot qoidalarini" asarida bir xil vaznda: mutaqoribi musammani mahzuf (maqsur) vaznida yozilgan forsiy va turkiy dostonlarni qiyoslaydi. Ayni vazn Firdavsiyning "Shohnoma" asari uchun mos tushgani, urush maydonlari tasviriga mos tushganligini ta'kidlaydi. Bunga qiyos ravishda Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostoniga murojaat qiladi. Bu doston ham "Shohnoma" vaznida yozilgan. Olimning fikriga ko'ra "fors she'rlardagi vaznlar orasida juda o'ynoqi, juda sho'x vaznlar bor. Biroq ularning go'zalliklari shu fors tilidagina qoladi" [Fitrat 2006, 37].

Biroq, oradan ma'lum vaqt o'tib, she'r ilmida o'z bilimlarini mustahkamlagan, mumtoz manbalar va matnlar tahlili bilan shug'ullangan olim bu sohadagi qarashlari o'zgarganini, sabablarini "Aruz haqida" ilmiy risolasida birma-bir ochib bergan. Hatto olim o'zining bu qarashlarini "bu hayotga millatchilikning ko'r va qorong'u ko'zoynagi bilan qarag'anim u zamonlarda edi, xato edi, ham o'ta ketgan xato edi" deya iqror bo'ladi, buning ijtimoiy sabablarini ko'rsatadi. Unga ko'ra, Fitrat yashagan davrda o'zbek millatchiligi barmoq vaznini, panturkizm aruz vaznini yoqlagan. Fitrat barmoq vaznini nazariy jihatdan yoqlab chiqqan birinchi o'zbek millatchisi bo'lgan. Buning asosiy sabablaridan biri esa xalqqa yaqinlashish. Chunki xalq adabiyoti va uning vazni - barmoq vazni bunga imkoniyat yaratgan. Olim ikkinchi sabab sifatida Turkiyada o'qiganining ta'sirini ko'rsatadi. Chunki vazn masalasida ularning fikrlari Fitratning fikrlari bilan aynan bo'lgan. Fitrat bu boradagi katta xatosi sifatida "...butun dunyodan qat'iy aloqa qilgan, na Sharqdan, na G'arbdan hech bir narsa olmagan yop-yolg'iz bir "o'zbek madaniyati"ni qurmoq uchun kurash"ganini keltiradi [Fitrat 2010, 228]. Keyingi tadqiqotlarida o'zbek adabiyoti katta tarixga ega ekanligi, bugungi kunga qadar qanchadan qancha bosqichlarni bosib o'tganligini ilmiy asoslab beradi. Shu orqali dastlabki qarashlari noto'g'ri ekanligiga iqror bo'ladi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, Fitratning "Aruz haqida" asari turkiy aruz qoidalarini fitratona uslubda taqdim qiladi. Aruz vaznini, imkoniyatlarini sun'iylikdan qutqarish maqsadi bilan "chirmanda usuli"ni taklif qiladi. Olim bu usul Sharqda birinchi tajriba ekanligini ta'kidlab, aruzni sxolastik qoidalar qolipidan chiqarishni maqsad qilganligini ta'kidlaydi. Asar tarkibidagi ruknlarni berishda ham childirma ohangiga mos taqlidiy so'zlarni

qo'llab tushuntiradi.

Ishlarimizni bo'ldurduq
bakko bako bak bakko bak
 - **V V** - - / - - -
 Dushmanimizni so'ldurdiq.
bakko bako bak bakko bak
 - **V V** - - / - - -

Fitrat bu atamalarni shunchaki qo'llamagan, hijolar sifatini berishda "faulun" kabi arabiy, forsiy istilohlar o'rniga klassik musiqamizning usul qoliplari(chirmanda usuli)ni keltirgan. Unga ko'ra:

- -	bakko
V V	baka
- V	bakka
V -	bako
-	bak [Fitrat 2010, 238].

so'zlari afoylil vazifasini bajargan. Olim hijolar taqsimotida ikki hijoni taqdim etadi: To'liq hijo va qisqa hijo. "Yopiq hijo" va "ochiq hijo" atamalarining o'rniga "to'liq hijo" va "qisqa hijo" atamasini almashtirgani sababini so'zlar misolida izohlaydi. Unli bilan tugagan "ochiq hijo(V)" urg'u olish imkoniyati bilan "to'liq hijo(-)"ga o'zgarishi mumkin, shunga tayanib, "ochiq hijo" atamasidan voz kechib, "to'liq hijo" va "qisqa hijo" atamasini taklif qiladi, turkiy til imkoniyatlariga moslashtirilgan vazn imkoniyatlarini yangi alifboda taqdim qilayotgani bois transkripsiyalar asosida beradi. Fitrat "Aruz haqida" asarining dastlabki qismida she'r ilmi: aruz va uning tarixi xususida to'xtaladi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, olim ayni o'rinda salaf-lari va ularning fikrlariga munosabatlarini ham bildirib o'tadi. Xususan, Navoiyning "Mezon ul-avzon" asarida keltirilgan shoirning aruz va xalq she'riyati borasidagi fikrlarini qo'llab-quvvatlaydi, barmoq va aruz vazni imkoniyatlarini, farqli jihatlarining qiyosini keltiradi. Fitrat aruz ilmining bilimdoni sifatida Miyon Buzrukning "Ijodiy yo'limiz haqida" maqolasidagi ba'zi fikrlarga tanqidiy munosabatini bildiradi. Miyon Buzruk tomonidan bildirilgan "aruz va barmoq vaznlari unsurlarining birlashmagidan hosil bo'lgan uchinchi xil vaznlar bor" degan ilmiy faraziga munosabat bildiradi. Miyon Buzruk tomonidan xalq adabiyoti namunasi sifatida taqdim qilingan baytlar haqidagi xulosalar noto'g'ri ekanligini uch xulosaviy qism orqali isbotlab beradi.

Sabo esnayur ko'r, yog'och yeng solur,
 V - - / V - - / V - - / V -

Bulut yig'layur-da, chechaklar kulur.

V - - / V - - / V - - / V -

Bu mundog' chechaklika ko'nglim bukun,

V - - / V - - / V - - / V -

Sening birla o'lturib ovunmoq tilar.

V - - / V - - / V - - / V -

Miyon Buzruk ushbu baytni aruz vaznida yozilmaganligini ta'kidlaydi. Fitrat esa bu bayt aruzning mutaqoribi musammani mahzuf vaznida yozilganini chizmalar asosida ko'rsatib beradi. Miyon Buzruk bu bayt "xalq adabiyotidan parcha" ekanligini yozsa, Fitrat bu bayt "Qisasi Rabg'uziy" dan keltirilgani, muallifi Nosiriddin Rabg'uziy ekanligini keltiradi. Miyon Buzrukning bayt xususidagi uchinchi xato hukmi bayt yaratilgan davri bilan bog'liq. Olim bayt to'rt-besh asr avval yaratilganligiga ishora qilsa, Fitrat bu bayt 6 asr ilgari yaratilganini ta'kidlaydi. Fitratning o'z davri olimlari bilan bu kabi bahsli munosabatlari asarda yetarlicha topiladi. Fitrat aruz nazariyasini tizimli ravishda tushuntirishga harakat qiladi. Aruz vaznini "boy va muzikali" vazn ekanligini ta'kidlab, saksonga yaqin vaznlarni to'play olganini, bu aruz vaznlarining hammasi emasligini ma'lum qiladi [Fitrat 2010, 229]. Fitrat dastlab aruzdagi atamalar va ularning ma'nolari bilan tanishtiradi, manbalarda keltirilgan ruknlar tasnifi bilan tanishtirar ekan, ruknlar har doim bir xil bo'lmashligini, rukn turlarini belgilashda hijolarga murojaat qilish kerakligini, ularning cho'ziq, qisqaligiga qarab rukn turlarini taqsimlash to'g'ri yechim ekanligini ta'kidlaydi. Olim manbalarda keltirilgan sababi xafif, sababi saqil, vatadi majmu', vatadi mafruq, fosilai sug'ro, fosilai kubrolarni ajratishda shu tizimga rioya qilinmagani, hijolarni bir-biriga qo'shilishiga ko'ra taqsimlangani Xalil ibn Ahmad maktabining birinchi yangilishi bo'ldi deb izohlaydi [Fitrat 2010, 234]. Bobur ham "Muxtasar" asarida fosilani alohida ajratish zarurat emasligini, u sabab va vatadlarning qo'shiluvidan hosil bo'lishini ta'kidlagan edi.

Fitrat "Aruz haqida" asarida 35 rukn: 8 ta asliy, 27 ta far'iy ruknlar bilan tanishtiradi, vaznlarni asliy rkunlarga va 19 bahr 80 vazn hijolarini sanab, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20lik sarlavhasi otida 12 turkumga ajratgan holda taqdim qiladi. Olim 12 turkum tarkibida qaysi vaznlar bo'lishi mumkinligini baytlar misolida tushuntirib beradi. Masalan, Fitrat sakkizlik turkumi va uning vaznlari xususida to'xtalganda, bu turkumda ikki vazn majudligini aytadi:

1. Bu vaznda qisqa hijo yo'q, ikki to'liq hijodan iborat bo'lgan -- (bakko) to'plamining to'rt marotaba takroridan hosil bo'ladi.

Yomg'urlardan yer jonlandi,

- - / - - / - - / - -

Ko'klamliklar suvdan qondi.

- - / - - / - - / - -

Qorlar, muzlar birdan bitdi,

- - / - - / - - / - -

Qish chindan ham izdan ketdi.

- - / - - / - - / - -

Bu vazn *fa'lun* ruknining to'rt marotaba takroridan hosil bo'lib, mutaqoribi musammani maqtu' deb nomlanadi. Fitrat bu vaznni aruz va barmoq sistemalari orasidagi mushtarak vazn ekanligini ta'kidlaydi. Buning dalili sifatida aruzdagi ikki rukn orasidagi so'zlarning misralar va turoqlararo mos tushganini ko'rsatadi. Ya'ni

Yomg'urlardan / yer jonlandi,

- - / - - / - - / - -

Ko'klamliklar / suvdan qondi.

- - / - - / - - / - -

Qorlar, muzlar/ birdan bitdi,

- - / - - / - - / - -

Qish chindan ham / izdan ketdi.

- - / - - / - - / - -

Fitrat shu shaklda 80 ga yaqin vaznni afoylil va taqti'larini keltirgan holda izohlaydi, baytlardan namunalar keltiradi. Olim arab-eron aruzidagi vaznlarning ba'zisida har bir misrada bir yoki ikkita turoq bo'lishini ta'kidlab, (*) ishorasini beradi, "ist" atamasini kiritadi.

Arzim ni ay tay * bodi saboga

- - / V - - * / - - / V - -

Bizdan duo deng * ul be vafoga.

- - / V - - * / - - / V - -

Ey yo rijo nim * be mah rekansan,

- - / V - - * / - - / V - -

Rahm ay lamas san * man mub taloga

- - / V - - * / - - / V - -

- (*Mutaqoribi musammani aslam*)

Misralardagi turoqlanish 5+5 tarzida ikkiga bo'lingan. Bu turoqlanish aruziy bo'linishga ham, barmoqdagi turoqlanishga ham mos tushgan.

Fitrat risolada o'n oltiliklar turkumiga oid vaznlarni keltirar ekan, Usmon Nosirning "Yurak" she'rini tahlilga tortadi.

Yurak, sensan mening sozim,

Tilimni nayga jo'r etding.

Shoirning bu misralari hazaji musammani solim vaznining yarim misrasi bir misra shakliga tushirilib, sakkizlik holatida yozilgan.

Yurak, sensan mening sozim,

V - - - / V - - -

Tilimni nayga jo'r etding.

V - - - / V - - -

Fitrat buning aruzdagi nomi "hazaji - mashtur" ekanligini ta'kidlab, vaznning aslidagi uzun qiyosiga qaraganda shu shaklda qisqargani yaxshi ekanligiga ishora qiladi. Fitrat risolada aruz nazariyasini taqdim qilish barobarida ana shunday qiyosiy tahlillarga ham keng o'rin ajratgan. Olim baytlar taqsimotida Rabg'uziy, Lutfiy, Alisher Navoiy, Muhammad Solih, Bobur, Huvaydo, Muhammad Alixon, Fazliy, Komil Xorazmiy, Muqimiy, Furqat, Ravnaq, Hashmat, N.Rahimiy, Usmon Nosir kabi turli davrlarda yashab, ijod etgan ijodkorlar ijodiga murojaat qiladi.

"Aruz haqida" risolasining aruzshunoslikdagi muhim jihatlaridan biri shundaki, Fitrat ruboiy vaznlarini alohida sarlavha ostida taqdim qiladi. Olim ruboiyni Eron she'rlari orasida sobit bir vaznga ega bo'lmagan janr sifatida ta'riflaydi. Ruboiy har misradagi hijolarning son va sifat e'tibori bilan ayni miqdor va ayni tartibda bo'lmaydi. Ruboiy vaznida bir misra o'n hijolik bo'lgan shaklda turib, ikkinchi misra 13 hijolik shaklda bo'la oladi. Shu jihatdan Fitrat bu janrni aruz qoliplariga solishning imkoni bo'lmagani va shuning uchun ham ruboiyning 24 vaznini o'ylab topishganini ta'kidlaydi. Olim ruboiyning 24 vaznini emas, 15 vaznini izohlaydi. Olimning fikriga ko'ra, o'zbek tilining "maddsizlik" xususiyatiga ko'ra 24 vaznning faqat 15 vaznigina til imkoniyatiga javob beradi. Shu jihatlarni hisobga olib, Fitrat 24 vaznni 15 vaznga tushirganini izohlaydi, vaznlar jadvalini keltiradi, baytlar misolida tushuntiradi [Fitrat 2010, 259].

Barmoq vazni

Badiiy adabiyot, tur va janrlar va ularning nazariy qoidalari va imkoniyatlari xususida, davriy takomili va tadriji borasida juda ko'p tadqiqotlar yaratilgan. Bu tadqiqot xulosalari, janriy mutatsiya va variantlilik hodisalari badiiy ijodning doimiy harakatda ekanligini ko'rsatadi. Mumtoz adabiyot an'analari aruz vazni va mumtoz she'r shaklining o'ziga xos xususiyatlari davrlar osha adabiy ta'sir sabab o'z o'rnini barmoq vazni va shu asosdagi she'r shakllariga bo'shatib

berdi. She'rning ta'rifi va uning imkoniyatlari borasidagi qarashlar o'zgardi. Bu masalalar Fitrat tadqiqotlaridagi yetakchi mavzu bo'lib, olimning milliy she'r tizimi va uning mumtoz she'r tizimidagi farqli jihatlari borasidagi ilmiy-nazariy qarashlari bugungi kun adabiyotshunosligida ham muhim ahamiyatga ega.

Ma'lumki, mumtoz she'r uchun mazmun bilan bir qatorda shaklning o'rni katta. Xususan, mumtoz lirik janrlar vazn va qofiya imkoniyatlariga qarab turlarga ajratilgan. Poetika ilmida lirika uchun vazn, qofiya va badiiy san'atlarning ishtiroki, ularning kamchiliksiz qo'llanishi asosiy shartlardan sanalgan. XX asr boshlariga kelib bu nazariya o'zgarishga yuz tuta bordi. Fitrat milliy she'r tizimi xususida to'xtalar ekan, vazni va qofiyasiga ega parchalarni she'r deb atash "madrasalardan qolgan yanglish fikr" ekanligini ta'kidlaydi. Faqat qofiya va vaznning ishtiroki she'rni shakllantirolmasligini So'fi Olloyorning "Sabot ul-ojizin" asaridan olingan parchalar orqali ifodalab beradi.

*Yozildi forsiy til birla maktub,
Aqida tu, furug'u qurbi mahbub.
Onikim ko'rdilar turkiy yoronlar,
Dedilar gar duo qilsa eranlar.
Bitilsa turkiy til birla aqida,
Ko'ngullar bo'lsa ondin oromida.*

Masnaviy shaklida yozilgan ushbu parchalarda vazn va qofiya imkoniyatlari yetarlicha ochib berilgan bo'lsa-da, biroq bu she'riy parchadagi mazmun ma'lumot berish, xabar berish vazifasini bajargan. Olimning fikriga ko'ra bu tizmalarga "she'r" maqomini berish to'g'ri emas, ularni shunchaki nazm parchasi deyish to'g'ri bo'ladi. Fitrat she'r uchun vazn va qofyaning daxli yo'qligini, vazni va qofiyasi bo'la turib she'r bo'la olmagan parchalar bo'lgani kabi vazn va qofiyasiz she'r parchalari borligiga ishora qiladi. Ma'lumki, mumtoz adabiy parchalarda vazn va qofiya she'rning asosiy unsuri sanalgan, demak, Fitrat vazn va qofiyasiz she'r sifatida mumtoz matnlarni emas, Cho'lponning sochma shaklda yozilgan "Kleopatra" she'riga murojaat etadi.

*Oydin kechalarda sirli Nilning bo'ylarida uzun etaklaringizni
Maysalar, gullar ustidan sudrab yurub, yangi
Ochilg'an, vafo hidli nilufar chechagi uzubsan.
O'zingni yelpib turg'uchi qo'lg'a chechakning fazilatlaridan
Gapirganingni eshitdim.*

Ko'rinib turibdiki, Fitrat tizmani she'r bo'lishi uchun alohida mezonlarni talab qiladi. Olim vazn va qofiyasi mavjud tizma

she'r bo'lishi uchun unda lirikaga xos tuyg'u va ta'sir yuki bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Voqeaning bayonidan tashkil topgan vazn va qofiyali parchalarda bunday xususiyat yo'q, demakki, garchi vazn va qofiyasi bo'lsa-da, mohiyatan ta'sir kuchiga ega bo'lgan tizmalarga nisbatan "she'r" maqomini berish to'g'ri bo'ladi. Bu holat "she'r" talabi uchun shakldan ko'ra mazmun va tasvir uslubini asosiy mezon sifatida belgilaganini ko'rsatadi.

Fitrat mumtoz she'r tuzilishi, aruz vaznining ilmiy-nazariy qoidalari borasida jiddiy tadqiqotlar olib borish barobarida o'z davri uchun yangi vazn sifatida kirib kelgan barmoq vazni imkoniyatlari va ayni vaznda ijod qiluvchi zamondosh shoirlarning ijod mahsullari borasida ham yetarlicha izlanishlar olib borgan, she'riy parchalarni tahlilga tortgan. Olim barmoq vazni xususida to'xtalar ekan, bu vaznning asosi bo'g'inlar soni ekanligini ta'kidlaydi. Aruz vaznidagi hiyo imkoniyatlari bilan barmoq vaznidagi bo'g'in imkoniyatlari teng kela olmasligini, barmoq vaznidagi she'rda bo'g'inlarning cho'ziq yoki qisqaligi emas, ularning soni muhim ahamiyatga ega ekanligini aytib, odatda misralardagi bo'g'inlar sonining miqdori teng bo'lishiga ishora qiladi. Fitrat "Adabiyot qoidalari" asarida milliy she'r tizimi, barmoq vazni xususida to'xtalganda, Cho'lpon, Botu ijodiga ko'p bora murojaat qiladi, Botuning barmoq vazni qonuniyatlari asosida yozilgan she'rlarini tahlilga tortadi [Fitrat 2006, 25].

*Ko'nglumda bo'lg'an sevgi tamug'i:
Dardli ko'nglumning sevgan ozug'i,
Bu tamug'dagi olovlar so'nsa,
Tirikligimning so'nar yorug'i.*

Keltirilgan she'rda har misradagi bo'g'inlar miqdori o'nni tashkil qiladi. Fitrat shu asosda bu she'rni o'nlik she'r shakli sifatida baholaydi. Barmoq vaznidagi ritmik birliklardan biri sifatida turoq keltiriladiki, Fitrat turoqni misralar o'rtasidagi to'xtam sifatida baholaydi.

*Ko'nglumda bo'lg'an / sevgi tamug'i: 5+5
Dardli ko'nglumning / sevgan ozug'i, 5+5
Bu tamug'dagi / olovlar so'nsa, 5+5
Tirikligimning / so'nar yorug'i. 5+5*

Demak, yuqoridagi she'r 5+5 shaklida o'nlik tizmada yozilgan. Fitrat barmoq vaznidagi she'r to'rtlikdan o'n oltilikkacha shaklda yozilishini ta'kidlaydi, har biriga namunalar keltiradi:

O'lgan kelmas, 4

O'chqon yonmas 4 (El so'zi)

Xalq og'zaki ijodi namunasi sifatida keltirilgan ushbu she'riy

parcha misralaridagi bo'g'inlar miqdori 4 ta, shu bois bu she'r shakli to'rtlik shakl sifatida keltiriladi.

Fitrat keltirilgan she'riy parchalar orqali turoqlanish, ularning o'rni har doim ham o'zaro mutanosib bo'lavermasligi, bu esa she'r shaklining turli shakllarini yuzaga keltirishi mumkinligini ko'rish mumkin. Xususan, olim yettilik she'r shakli namunasi sifatida Cho'lponning she'riga murojaat etadi. Cho'lpon yettilikning ikki turini aralashtirgan holda murakkab, og'ir vazn asosida she'r yozganini ta'kidlaydi. Bu murakkablik ikki shakl turoqlarining o'zaro mutanosib kelmaganligida ko'zga tashlanadi.

Men kuchli – menda isyon, 3+4

Men to'lqun – menda tug'yon, 3+4

Ko'pururman – tosharman. 4+3

Bu holat faqatgina yettilik she'r shaklida emas, balki barmoq vaznining yettilikdan keyingi o'n oltilik she'r shakllarida ham ko'zga tashlanadi. Baytlar o'zaro mustaqil turoqlanishga ega bo'lishi she'r ohangdorligini oshiradi.

Otimdir o'g'uz – bilinglar ayon, 5+5

Nomimdir Xusrav – bilinglar yaqin. 5+5

Erka malak – achchig'lanmam senga, 4+6

Uchursang-da – ko'kka yurak kulin. 4+6 (Fitrat)

Fitrat barmoq vaznining o'n ikkilik shakli xususida to'xtalganda, Ahmad Yassaviy hikmatlari, ikkiliklariga murojaat etadi, misralararo turoqlanishdagi o'ziga xoslik xalq og'zaki ijodi namunalariga yaqin ohangdorlikka sabab bo'lganini ta'kidlaydi.

So'zum qattig' – tilim achchig' – o'zim zolim, 4+4+4

G'arib jonim – sarf aylaysan – yo'qdur holim. 4+4+4

Barmoq vaznidagi o'n to'rtlik va o'n oltilik she'r shakli og'ir, yettilik va sakkizlik turoqlanishga ega bo'lgani uchun kamroq uchraydi. Fitrat bu holatga alohida e'tibor qaratadi, "uqtirish" izohi ostida buning sababini ko'rsatadi. O'n to'rtlik she'r shakli 7+7 turoqlanish shakliga ega bo'lgani bois alohida misra shaklida berish imkoniyatini beradi, o'n to'rtlik she'r shaklida esa 8+8 turoqlanish sakkizlik she'r shaklini eslatadi. Shu bois bu ikki she'r shaklidagi namunalar u qadar ko'p emas.

Gash etdim tog'-u tuzlari – ko'rdim ajoyib qizlari, 8+8

Bizning yerning kanizlari – hur ila g'ilmon mani zor. 8+8

Fitrat aruz vazni kabi barmoqdagi bu shakliy qoidalar ijodkor ilhomini "bo'g'moq"dan boshqa foyda bermasligini ta'kidlaydi. Olim vazniy kenglik istagan ijodkorlar bu kabi turoqlanishlarga u qadar

e'tibor bermasligi ularning ilhomiy holati ekanligini to'g'ri anglaydi va shoirlarning bu tanlovini ma'qullaydi. Bu esa Fitrat qoliplarga bog'lanib qolmagan erkin ijodkor ekanligidan dalolat beradi.

Xulosa

She'r ilmi, aruz tizimiga oid risolalar yetarlicha, ular orasida Fitratning "Aruz haqida" risolasi o'z o'рни va ahamiyatiga ega. Risolada ilmiy-nazariy qoidalar barobarida, ilmiy-ijodiy yondashuv, muallif uslubi, qiyosiy tahlillar, dalillar yetakchilik qiladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, risoladagi ma'lumotlarni o'zlashtirish mutaxassisga ham, ijodkorga ham, kitobxonga ham qiyinchilik tug'dirmaydi. Fitrat o'z ta'biri bilan aytganda, bu ilmiy risola aruz vazni bilan yaxshilab tanishtirmoq va aruz vazni masalasini faqat tor doiradagi mutaxassislar uchun emas, balki barcha uchun mo'ljallangan ilmiy tadqiqot sifatida keng muhokama maydoniga kirgizish uchun yaratilgan. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Fitrat aruz va barmoq she'r tizimi va uning qonuniyatlarini chuqur anglagan va tahlil yo'nalishini to'g'ri tanlay olgan.

Adabiyotlar

- Fitrat, Abdurauf. 2000. *Tanlangan asarlar*. 4 jildlik. 1-jild. Toshkent: Ma'naviyat.
- Fitrat, Abdurauf. 2000. *Tanlangan asarlar*. 4 jildlik. 2-jild. Toshkent: Ma'naviyat.
- Fitrat, Abdurauf. 2003. *Tanlangan asarlar*. 4 jildlik. 1-jild. Toshkent: Ma'naviyat.
- Fitrat, Abdurauf. 2006. *Tanlangan asarlar*. 4 jildlik. 1-jild. Toshkent: Ma'naviyat.
- Hamroyeva, Orzigul. 2019. *XX asr boshlari matnshunosligi taraqqiyotida Fitrat majmualarining o'рни*. Toshkent. Akademnashr.
- Yusupova, Dilnavoz. 2019. *Temuriylar davridagi aruzga doir risolalarning qiyosiy tahlili. Monografiya*. Toshkent.: Talim-mediya.
- Хамроева, О. Ж. (2013), "Отрывки из» Boburnoma» в коллекции Абдурауф Фитрат". *Theoretical & Applied Science*, (6), 105-111.

Fitrat's Comments on Aruz and National Poetry System

Orzigul Hamroeva¹

Abstract

Abdurauf Fitrat, as an expert in the science of poetry, paid serious attention to the issues of poetics, weight, and artistry in several researches and treatises. Scientific-analytical studies such as the question of poetry and poetry, the system of classical and national poetry, its place in fiction form the basis of Fitrat's scientific activity. As an encyclopedist of his time, Fitrat carried out a large-scale study on the theory of classical poetry, and the scientific conclusions presented on the basis of the study have not lost their importance not only for his time, but also for the literary studies of today. The scientist's scientific-theoretical views on Aruz and the national poetry system introduced at the beginning of the 20th century served as the main object of several scientific treatises and articles. The article analyzes Fitrat's research on the poetry system.

Key words: poem system, aruz, barmoq, method, hija, rukn, turoq, tone, syllable.

References

- Fitrat, Abdurauf. 2000. *Tanlangan asarlar*. 4 jildlik. 1-jild. Toshkent: Ma'naviyat.
- Fitrat, Abdurauf. 2000. *Tanlangan asarlar*. 4 jildlik. 2-jild. Toshkent: Ma'naviyat.
- Fitrat, Abdurauf. 2003. *Tanlangan asarlar*. 4 jildlik. 1-jild. Toshkent: Ma'naviyat.
- Fitrat, Abdurauf. 2006. *Tanlangan asarlar*. 4 jildlik. 1-jild. Toshkent: Ma'naviyat.
- Hamroyeva, Orzigul. 2019. *XX asr boshlari matnshunosligi taraqqiyotida Fitrat majmualarining o'рни*. Toshkent. Akademyashr.
- Yusupova, Dilnavoz. 2019. *Temuriylar davridagi aruzga doir risolalarning qiyosiy tahlili. Monografiya*. Toshkent: Talim-mediya.
- Хамроева, О. Ж. (2013). "Отрывки из «Boburnoma» в коллекции Абдурауф Фитрат". *Theoretical & Applied Science*, (6), 105-111.

¹Orzigul J. Hamroeva - Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek language and Literature.

E-mail: arguvon87@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3904-9712

For citation: Hamroeva, O. J. 2023. "Fitrat's Comments on Aruz and National Poetry System". *Uzbekistan: Language and Culture* 4: 130 - 141.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1.5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni, Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi. satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (:) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq, Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*. Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida. maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*. Olim To'laboyev muharrirligida. 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 - 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI - bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 - 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?" *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. "Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi". *UZA: O'zbekiston Milliy axborot agentligi*. 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "The Chicago Manual of Style, 16th Edition" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle> havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s).

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name. Year. pp. Price. ISBN: (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

- Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.
- Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.
- Level 3. Modified "down" style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.
- Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, "Author's own" translations of quoted texts should be noted as such.
- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.
- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.
- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.
- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):
Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.
Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.
Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.
- 3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.
Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

- 1) There is one space after sentence punctuation and not two.
- 2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.
- 3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. ("and others"):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton. 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. "Handbook on Canvassing for the Consulship." In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner. 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439-58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405-50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*. January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.12.2023-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturasl.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.